

Szendrei Ákos

Nagyvárad országgyűlési képvisellete a dualizmus korában (1867–1918)*

Nagyvárad dualizmuskori gazdasági-társadalmi fejlődésével és politikatörténetével számos kötet és tanulmány is foglalkozik, tehát elmondhatjuk, hogy a várostörténet ezen korszaka nem tartozik a történeti irodalom feltáratlan területei közé.¹ A város választástörténetének tágabb összefüggései azonban egy-két ide vonatkozó írástól eltekintve nem kerültek a leginkább tárgyalt kérdések körébe.² Ez a tanulmány a nagyvárad választókerület 19–20. század fordulóján érvényben lévő magyarországi választási rendszeren belüli arányosságának kérdését járja körül és a választások párttörténeti összefüggéseit, valamint magukat a képviselőket állítja fókuszba.

Nagyvárad dualizmuskori virágzásának történetét elsőként Várad-Újváros és Várad-Olaszi egy képviselőválasztási kerületté történő összerendezése nyitotta meg, amelyet az 1848. 5. tc. mondott ki. Ez a törvény – mondhatjuk, hogy elég modern felfogásban – a mindennapok gyakorlatát követte, ugyanis felülemelkedett a településrészek jogi függetlenségén és egy választókerületbe sorolta a két említett városrészt. Ez után következett a „központi városok” 1850 januárjában végbement jogi egyesítése. A török korszak után négy részre szakadt város, bár gazdasági és társadalmi tekintetben egységet alkotott, közigazgatási és tulajdonjogi szempontból másfél századon keresztül nem volt egységes: Várad-Váralja a Magyar Királyi Kamara, Várad-Újváros a Káptalan, Várad-Olaszi és Vence pedig a római katolikus püspök tulajdonához tartozott. Nagyvárad közigazgatási helyzetének alakulása végül két évtizeddel később, a dualizmus korában jutott nyugvópontra, amikor az 1870. évi 42. tc. értelmében – a magyarországi jogrendben a főváros utáni kategóriát jelentő – törvényhatósági joggal felruházott városok sorába került.³

A város modern polgári közigazgatási és szakigazgatási intézményrendszere ezt követően nagyarányú és gyors fejlődésnek indult, s összefonódva számos gazdasági, civilizációs és kulturális vívmánnyal, néhány évtized lefolyása alatt országos szinten is páratlan urbanizációs gyarapodás egyik serkentője lett. Ebben az időszakban kiegészült Nagyvárad adminisztrációs státusa, hiszen a korábban is meglévő vármegyeszékhelyi, illetve különböző egyházi (római katolikus és görög katolikus püspöki, valamint református és ortodox esperesi) és oktatási (főgimnázium, jogakadémia, papnevelde, stb.) köz-

* A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Átfogó várostörténeti kötetek, a teljesség igénye nélkül: Borovszky 1901.; Horváth 1942.; Gorun – Moisa – Mozes – Borcea 2008.; Fleisz 2011.

² A város 1867 és 1918 közötti történetével (is) foglalkozó kötetek és tanulmányok, a teljesség igénye nélkül: Fleisz 1999.; Fleisz 2005. Nagyvárad dualizmuskori történetének alapvető irodalma: Fleisz 1996. A tanulmányomban szereplő számadatok – külön hivatkozással – legtöbb esetben ebből a kötetből vettem át.

³ A Nagyvárad mellett ekkor törvényhatósági jogot kapott városok: Kecskemét, Versec, Zilah, Gölnicbánya, Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Kézdivásárhely, Hátszeg, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Bereck, Csíkszereda, Szék, Kolozs, Illyefalva, Oláhfalva, Szászrégen és Fogaras. Egy későbbi törvényben az itt felsorolt városok jelentős részétől visszavonták a törvényhatósági jogot.

ponti szerep mellé igazságszolgáltatási, pénzügyi, egészségügyi és nem utolsósorban gazdasági, ezen belül főként ipari-kereskedelmi központi feladatkör is párosult. A korszak színvonalát szemléltetve leírhatjuk, hogy a századfordulón a városban 72 különféle szintű oktatási intézmény, 8 kórház és betegintézmény, valamint 41 jelentősebb gyárüzem működött.

A városi szerepkör bővülésével lépést tartott a város népességének növekedése is. A dualizmus időszaka alatt Nagyvárad lakossága megduplázódott, míg 1869-ben még nem érte el a 29 ezer főt, 1910-ben már a 61 ezret is meghaladta. Ezzel párhuzamosan a nagyarányú fejlődés eredményeként a város a leginkább polgárosodott települések sorába jutott, hiszen arculatát és lakóinak társadalmi státusát egyértelműen a modern polgárság határozta meg. (Ld: 1. táblázat.) Fleisz János *Város kéinek nem látni mását* című kötetében olvashatjuk, hogy 1910-ben a város lakosaiból mintegy 3%-ot tett ki a külterületen lakók aránya, a keresőknek csak mintegy 5,2%-át alkotta az agrárnépesség, és több mint 50%-uk az ipar, a kereskedelem, vagy a közlekedés területén dolgozott. Az értelmiség pedig a keresők kb. 10%-át jelentette.⁴ Ezek a számok országos szinten is kimagaslóak, és jobbára csak a főváros, Budapest mutatóival vethetők össze.

Foglalkozási fősoportok	1890		1900		1910	
	szám	%	szám	%	szám	%
Östermelés	1542	8,5	1344	5,7	1627	5,2
Ipar	6614	36,5	7283	31,3	11209	35,7
Kereskedelem	2145	11,8	2382	10,2	3488	11,1
Közlekedés	879	4,9	1161	5,0	1910	6,1
Közfizetés	1408	7,8	2031	8,7	2763	8,8
Véderő	2193	12,1	3159	13,5	3135	10,0
Napszámos	2008	11,1	1335	5,7	1490	4,7
Házi cseléd	1011	5,6	2962	12,7	3546	11,3
Egyéb	304	1,7	1703	7,3	2226	7,1
Összesen	18104	100	23360	100	31394	100

1. táblázat

Nagyvárad kereső népességének foglalkozási struktúrája 1890 és 1910 között
(Forrás: Fleisz 1996. 185.)

A fentebb vázolt nagyfokú fejlettség ellenére a térségben Araddal és Debrecennel versengő Nagyvárad minden adottsága ellenére sem lett a Tiszántúl vagy a Partium regionális központja és a város országos politikai szerepe sem igazodott a végbement fejlődés súlypontjaihoz. A város alkalmankénti politikai felértékelődése nem a politikai intézményrendszer következménye volt, hanem az adott időszak személyes közéleti összefüggéseinek eredményeként alakulhatott ki. Ezt annak ellenére is állíthatjuk, hogy Nagyvárad hosszú időn keresztül a dualista rendszert konzolidáló Tisza Kálmán miniszterelnök képviselői körzetét és „politikai háterszágát” jelentette.

⁴ Fleisz 1996. 46-47.

Az országos politikában a bihari megyeszékhely legfőbb hiányosságát abban érhetjük tetten, hogy az egy képviselő megválasztására jogosult települések sorába tartozott. A dualizmus időszakában az országgyűlési képviselői kerületek kialakítására alapvetően az 1848. évi 5. és 7. törvénycikkeket alkalmazták, amelyek szerint az ott felsorolt 40 város (ezen belül Várad-Újváros és Várad-Olaszi együtt) egy-egy hellyel rendelkezett a törvényhozásban. Ez alól csak Buda, Pozsony, Szabadka, Szeged, Kecskemét, Miskolc, Kolozsvár, Gyulafehérvár és Marosvásárhely két, Debrecen három és Pest öt mandátuma jelentett kivételt.⁵ A 19. század közepén az egyesülés előtti Várad kimaradása a két képviselői hellyel rendelkező városok sorából még indokolt is volt, hiszen az önálló városrészek népességben messze elmaradtak a jogot megszerző településektől, azonban a kiegyezés megkötését követően továbbra is változatlan helyzet már egyre kevésbé volt ezzel magyarázható. A két országgyűlési mandátummal rendelkező Kolozsvár, Miskolc és Marosvásárhely népessége 1867 után már nem érte el a nagyvárad lakosság számát, ezzel szemben a „Pece-parti Párizs” (és a hasonló helyzetben lévő Arad, Temesvár, Hódmezővásárhely, vagy Kassa) olyan lényegesen kisebb városokkal is, mint Abrudbánya, Bereck, Oláhfalú, Szék, vagy Vízakna volt azonos kategóriába sorolva. (A Nagyvárad lakosságához hasonló méretű két vagy három mandátummal rendelkező városok népességadatainak változását lásd a 2. táblázatban. Az egy országgyűlési mandátummal rendelkező nagyvárosok népességadatainak változását lásd a 3. táblázatban. Az egy országgyűlési mandátummal rendelkező kisvárosok népességadatainak változását lásd a 4. táblázatban.)

	Nagyvárad	Debrecen	Kolozsvár	Miskolc	Maros- vásárhely	Pozsony	Brassó	Nagyszeben
1869	28698	46111	26628	21535	13018	46540	27766	18988
1880	31324	51122	30363	24319	13192	48006	29584	19446
1890	38557	56940	35855	30408	14575	52411	30739	21465
1900	47018	72351	46670	40833	17515	61537	34511	26077
1910	61034	90153	58481	49182	23728	73459	38999	29599

2. táblázat

*Nagyvárad és a két országgyűlési képviselői mandátummal rendelkező városok népességének változása 1869 és 1910 között
(Forrás: Népszámlálás 1910.)*

	Nagyvárad	Arad	Temesvár	Hódmező- vásárhely	Kassa	Győr	Pécs
1869	28698	32725	36844	49153	21742	26225	23863
1880	31324	35556	37815	52425	26097	27574	28702
1890	38557	42052	44849	55475	28884	30021	34067
1900	47018	53903	55812	60824	35586	36308	42252
1910	61034	60969	68471	62394	40476	42589	47844

⁵ Az 1873-as egyesülést követően Budapest hét képviselői mandátummal rendelkezett.

3. táblázat

Nagyvárad és más egy országgyűlési képviselői mandátummal rendelkező törvényhatósági jogú városok népességének változása 1869 és 1910 között
(Forrás: Népszámlálás 1910.)

	Nagyvárad	Abrudbánya és Verespatak	Bereck	Erzsébetváros	Oláhfalu	Szamosújvár	Szék	Vízakna
1869	28698	7032	4469	2550	3512	5188	3505	3904
1880	31324	6338	3033	2500	3623	5317	2759	3683
1890	38557	6355	2929	2795	3744	5793	3203	3772
1900	47018	6318	2913	3539	3993	6171	3379	3914
1910	61034	5840	3267	4111	4161	6670	3709	4041

4. táblázat

Nagyvárad és az egy országgyűlési képviselői mandátummal rendelkező kisvárosok népességének változása 1869 és 1910 között
(Forrás: Népszámlálás 1910.)

Az egy képviselő megválasztására jogosult városok sorából az 1877. évi 10. tc. szerint – két erdélyi város – Brassó és Nagyszeben lett kiemelve, így ezek a városok ezt követően két országgyűlési mandátummal rendelkeztek. Meg kell jegyezni, hogy egyik település lélekszáma sem érte el Nagyvárad lélekszámát, de Arad, Temesvár és Hódmezővásárhely népességétől is elmaradt. (Az 1877-es törvény két hellyel megnövelte Budapest képviselőinek a számát is, így ezt követően a főváros összesen 9 mandátummal rendelkezett, illetve az 1848-ban két országgyűlési képviselői mandátumot kapó Gyulafehérvárt az egy mandátumra jogosult városok közé sorolta vissza.)

A dualizmus korszakán ellentmondásosan végighúzódo választójogi körzetbeosztásnak az 1913. évi 14. tc. és az 1914. évi 15. tc. vetett véget, amely a 413 országos választókerületet 435-re emelve új városi mandátumok létrehozásáról is rendelkezett. A törvény alapján Arad, Győr, Kassa, Pécs, Temesvár és Nagyvárad immár két, Pozsony és Szeged három, Budapest pedig már huszonnégy képviselőt választhatott volna. Bár ez a törvény is csak a korábbi körzetbeosztások legdurvább ellentmondásait módosította, nagy előrelépést ígért a legutóbbi időszakban kimagasló fejlődésnek indult városok, köztük nem utolsósorban Nagyvárad számára. A törvény alkalmazására azonban az 1. világháború és a történelmi Magyarország széthullása következtében nem kerülhetett sor.

Nagy kérdés, hogy miért ilyen későn került megoldásra a legsúlyosabb választókerületi aránytalanságok rendezése. Az aránytalanságok orvoslását halogató szempontok közt elsőként talán az érintett városok nemzetiségi arányai kerülhetnek felszínre. A nemzetiségi arányokra történő hivatkozás annak ellenére, hogy több vármegye és vidéki körzet esetében igazolható is, a városok esetében biztosan nem állja meg a helyét. Az 1910-es népszámlálás adatait alapul véve a magyarság a városlakosok több mint 75%-át tette ki, az országosan mért 54,5%-os aránnyal szemben. Különösen nem lehet a nemzetiségi kérdés a mandátumgyarapodás elmaradásának az oka olyan városokban, mint az országos arányszámnak megfelelő Arad, Kassa, vagy azt jóval felülmúló Pécs, Nagyvárad vagy Győr esetében. A teljes képhez hozzá kell tennünk, hogy jelentős román vagy német (szász) nemzetiségi népességarányal rendelkező erdélyi városok, mint

Abrudbánya, Erzsébetváros, Vízakna vagy Szamosújvár nemzetiségi összetételüktől függetlenül az önálló képviselati mandátummal rendelkező városok közé tartoztak. És ebben az összefüggésben is szükséges megemlíteni Nagyszeben és Brassó helyzetét, amely városok 1877-ben nemzetiségi dominanciájukkal – ezen belül jelentős román nemzetiségi arányukkal – együtt is a két mandátummal rendelkező városok sorába léptek. Ugyanekkor Gyulafehérvár átsorolása a két mandátumos városok közül az egy mandátummal rendelkezők közé nagy valószínűséggel nem a városbeli románság növekvő arányainak volt köszönhető, hanem az a város jelentőségvesztésének a következménye volt. (A szóban forgó városok nemzetiségi arányaihoz lásd az 5. táblázatot.)

Városok	teljes népesség (polgári és katonai együttvéve)	magyar	német	román	szlovák
Arad	63166	46085 (73%)	4368 (7%)	10279 (17%)	-
Kassa	44211	33350 (75%)	3189 (7%)	-	6356 (15%)
Pécs	49822	41628 (84%)	6356 (13%)	-	-
Nagyvárad	64169	58421 (91%)	1416 (2%)	3604 (6%)	-
Győr	44300	42039 (94%)	1167 (3%)	-	579 (1%)
Pozsony	78223	31705 (40%)	32790 (42%)	-	11673 (15%)
Brassó	41056	17831 (43%)	10841 (26%)	11786 (29%)	-
Nagyszeben	33489	7252 (22%)	16832 (50%)	8824 (26%)	-
Erzsébetváros	4408	2613 (59%)	496 (11%)	940 (21%)	-
Vízakna	4048	1232 (30%)	190 (5%)	2649 (65%)	-
Abrudbánya és Verespatak	5845	2657 (45%)	-	3109 (53%)	-
Szamosújvár	6867	4630 (67%)	190 (3%)	1881 (27%)	-
Gyulafehérvár	11616	5226 (45%)	792 (7%)	5170 (44%)	-

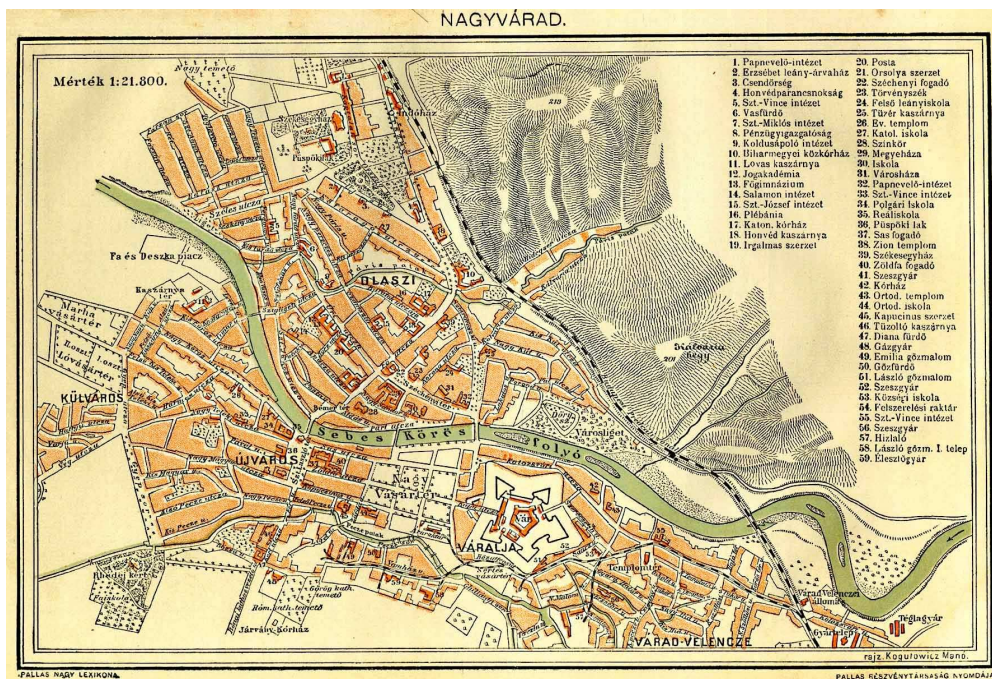
5. táblázat

*Egyes magyarországi és erdélyi városok nemzetiségi összetétele, 1910
(Forrás: Népszámlálás 1910.)*

A népességszámnak megfelelő országgyűlési képvisellettől való elmaradás ezzel szemben nagy valószínűséggel a szóban forgó városok társadalmi rétegződéséből, modern polgárvárosi létéből következett. Annak ellenére, hogy ez csak egy több városi mutató (a városlakók társadalmi struktúrája, a lakóházak száma, a város adóbevételének mértéke, a külterületi és belterületi lakosok aránya, stb.) együttes értékelésével megfogható és kimutatható kérdés, a tanulmány elején részletezett fejlődés alapján elmondhatjuk, hogy Nagyvárad, illetve a hasonló helyzetben lévő Arad, Kassa és Temesvár esetében a modern polgárság magas aránya, a polgárváros jelleg nem lehet kétséges. Az ugyancsak a képviselőválasztási kerületek nem megfelelő elosztásának problémájával küzdő Pécs és Győr társadalmi szerkezetét tekintve pedig a polgárság mellett főleg a munkásság nagyfokú térnyerése vezethet el bennünket a probléma megválaszolásához. Az előbbi városok közül Arad, Kassa, Pécs, Győr és Nagyvárad társadalmi sokszínűségüknek megfelelően meglehetősen tarka pártpreferenciával is rendelkeztek, s így hol a kormánypárt, hol pedig az ellenzék jelöltjeit juttatták a képviselőházba. Ez a voksolási

kiszámíthatatlanság sem kedvezett a városok által szorgalmazott választókerületi rendezés megoldásának. (Ezzel összefüggésben azt is szükséges megjegyezni, hogy Nagyszében és Brassó mandátumainak 1877-es bővítésére sem a városok népességszámából következően került sor, hanem feltételezhetően az az egy évvel korábban az Universitas Saxonum polgári közigazgatásba illesztésével adódott szász sérelmek miatt került a napirendre.)

Nagyváradon a dualizmus korszakában választójoggal rendelkező lakosok aránya 4,7 és 7,5% között mozgott (számszerűleg 1488 és 4667 között változott), tehát nagyjából megfelelt az európai trendektől messze elmaradó országos átlagnak.⁶ A választások nyíltak voltak és az egyéni választókerületekben a többségi elv alkalmazásával kerültek megrendezésre, helyi és országos lista kialakítása nélkül. A képviselőválasztások során Nagyvárad egy országgyűlési választókerületet alkotott, amely öt körzetből tevődött össze (Olaszi, Újváros és Külváros, Váralja, Velence, valamint az ekkor alakuló Csillagváros). A korszak végén megalkotott 1913. évi 14. tc. szerint Nagyvárad két választókerületet és kilenc szavazókerületet alkotott (1. választókerület: Olaszi, Hevesi-telep, Kertváros, Váralja, Csillagváros; 2. választókerület: Újváros, Külváros, Velence, és a váradi hegyközség területét ölelte fel). A választókerületek és körzetek kialakításához lásd az 1. térképet.

1. térkép
Nagyvárad a 19–20. század fordulóján
(Forrás: Pallas 1897.)

⁶ Fleisz 1996. 62.

Láthatjuk tehát, hogy a város gyors – a magyarországi mértéket messze felülmúló – polgárosodása a pozitív előjelű belső fejlődéssel szemben a hivatalos országos politikában nem jelentett feltétlen előnyt. A modern városi iparos- és kereskedőpolgárság Nagyváradon és másutt tapasztalható nagy létszáma – a társadalmi és politikai status quo megtartására, vagy legfeljebb a kiszámítható társadalmi fejlődésre törekvő kormányzat oldaláról – éppenséggel kétségeket ébresztett.⁷ A város – látványos fejlődése ellenére – ennek köszönhetően a dualista korszak teljes időszakában nem kapott lehetőséget arra, hogy megfelelően képviselhesse érdekeit a törvényhozásban. De talán éppen ez a helyzet játszott közre abban, hogy Nagyvárad polgárai szokatlan mértékben váltak a helyi fejlődés motorjává, saját városuk mecénásává.

* * *

Nagyváradon az első népképviselői választást 1848 nyarán tartották, amelynek eredményeként Szacsvey Imre, a radikálisok egyik későbbi vezetője szerezte meg a város (Várad-Újváros és Várad-Olaszi) mandátumát.

Ezt követően legközelebb 1861-ben tartottak választásokat, ahol a későbbi Határozati Párt lett a város mandátumának a birtokosa. Az 1861 és 1875 közötti választásokon a városban határozott ellenzéki fölény alakult ki és az ebben az időszakban lefolyt négy szavazás során a Határozati Párt, majd az ebből alakult Balközép szerezte meg a választók többségének a támogatását. 1861-ben és 1865-ben Lukács György, majd 1868-ban Tokody Ágoston, 1869-ben és 1872-ben pedig Győrffy Gyula, míg végül 1873-ban Teleszky István lett a város országgyűlési képviselője.

Annak ellenére, hogy 1875-ben a legutóbbi választáshoz képest nem változott meg a képviselő személye, elsőként birtokolta Nagyvárad mandátumát kormánypárti politikus, s ez a ciklus egyben nyitánya is volt a városon belüli – egészen 1901-ig tartó – kormánypárti fölény korszakának. A Szabadelvű Párt 1875-ben és 1878-ban Teleszky István, 1881-ben, 1884-ben, 1887-ben, 1892-ben, majd végül 1896-ban pedig Tisza Kálmán választási sikerével szerezte meg a város képviselőhelyét.

A századfordulót követően azonban sem a 67-es kormányzat, sem pedig a 48-as ellenzék nem tudott hosszabb időre fölényt kialakítani. 1901-ben a függetlenségi Barabás Béla, majd 1905-ben az őt legyőző szabadelvű párti Hlatky Endre szerezte meg a város képviselői helyét. Az 1906-os nagy országos függetlenségi siker évében Nagyváradon előbb Barabás Bélát választották meg, majd – az ő aradi és Budapest 7. kerületében is elért választási győzelméből adódó visszalépése miatt – végül a város mandátumával Szokoly Tamás került a képviselőházba. A dualista korszak utolsó országos választásakor, 1910-ben pedig a Nemzeti Munkapárt képviselőjeként Hoványi Géza lett Nagyvárad képviselője.

⁷ Választókerületek bővítéséhez hasonló kétséget ébresztett a kormányzatban a választójog szélesítése is, amelynek oka szintén társadalmi kérdésekre volt visszavezethető.

Függelék

Nagyvárad képviselői (1867–1918)

Szacsavay Imre (Kisürögd, 1818 – Pest, 1849), Nagyvárad országgyűlési képviselője: 1848–1849. Középiskoláit Nagyváradon, a jogi tanulmányokat pedig Nagyváradon, Kassán, Pesten és Pozsonyban végezte. 1834-től a bihari liberális képviselő Beöthy Ödön írnokaként bekapcsolódott az országgyűlési munkába. 1839/40-ben a távollévő gróf Csáky József képviseletében tagja lett a törvényhozásnak. 1840-ben Váradra visszatérve ügyvédi irodát nyitott. 1848 márciusában részt vett a nagyváradai forradalmi események szervezésében, majd június 24-én képviselővé választották. Előbb Pesten, majd Debrecenben vett részt az országgyűlés munkájában, ahol a képviselőház jegyzőjévé is megválasztották. 1849 áprilisától a Radicál Párt egyik vezérévé vált. A Függetlenségi Nyilatkozat egyik megfogalmazója volt. A szabadságharcot követő megtorlás legfiatalabb áldozata lett. 1849. október 24-én Pesten kivégezték.⁸

Lukács György (Nagyvárad, 1820 – Budapest, 1892), Nagyvárad országgyűlési képviselője: 1861, 1865–1868. Végzős joghallgatóként már az 1838-as országgyűlésen részt vett, majd ugyanabban az évben meg is szerezte a jogi oklevelet. Ezt követően a bihari liberálisok vezérének számon tartott Beöthy Ödön országgyűlési követ mellett tevékenykedett. Az 1840-es évek elején Csengery Imrével együtt a bihari ifjúság politikai hangadójává vált. 1848-ban a belügyminisztérium vármegyei osztályának a vezetője volt, majd a Honvédelmi Bizottmány üléseinek állandó résztvevője lett. A kormányt 1849 elején Debrecenbe is követte. A szabadságharc bukását követően Nagyváradra vonult vissza, ahol 1861-ben rövid időre polgármesterré, majd a Tisza Kálmán vezette Határozati Párt támogatásával országgyűlési képviselővé is megválasztották. Az 1865-ös választások alkalmával ismét elnyerte Nagyvárad képviselői mandátumát (1865–1867), majd 1867 és 1875 között megint a város polgármestere volt. Eközben ellátta a Bihar vármegyei Balközép vezérének feladatait is. Tisza Kálmán 1875-től kezdődő belügyminisztersége alatt előbb minisztériumi osztálytanácsossá, majd belügyi államtitkárrá nevezték ki, amely pozíciót 1890-ig töltötte be.⁹

Tokody Ágoston, Nagyvárad országgyűlési képviselője: 1868 (pótválasztás)–1869. Nagyváradon nyitott ügyvédi irodát, majd 1867-től a Bihar című balközéppárti politikai napilap szerkesztőjeként tevékenykedett. Lukács György lemondását követően 1868 januárjában pótválasztáson szerzett képviselői mandátumot, de csak rövid ideig volt az országgyűlés tagja, mert az 1869-es általános választások alkalmával a Balközép már nem őt jelölte a kerületben.

Győrffy Gyula (Veszprém, 1835 – Budapest, 1885), Nagyvárad országgyűlési képviselője: 1869–1872, 1872–1874. A jogi akadémiát Nagyváradon és Pesten végezte. 1860-ban

⁸ Fleisz 2010.

⁹ Borovszky 1901. 659.

Bihar vármegye aljegyzője lett. 1862-ben ügyvédi irodát hozott létre Nagyváradon és megalapította a Bihar című ellenzéki napilapot. 1863-ban sajtóvétségért háromhavi börtönre ítélték. Az 1860-as évek közepén Bajorországban, Hollandiában, Nagy-Britanniában és az Amerikai Egyesült Államokban is járt, illetve felkereste Kossuth Lajost is turini otthonában. 1869-ben és 1872-ben szerzett képviselői mandátumot a Balközép támogatásával, majd anyagi zavarba kerülve 1874 elején váratlanul felhagyott a politikusi pályával és a fővárosban nyitott ügyvédi irodát.¹⁰

Teleszky István (Szatmár, 1836 – Koritnica, 1899), Nagyvárad országgyűlési képviselője: 1874 (pótválasztás)–1875, 1875–1878, 1878–1881. Jogi tanulmányait Pesten végezte, majd Nagyváradon telepedett le. Rövid időn belül Bihar vármegye és Nagyvárad tiszteletbeli főügyésze lett. Az 1874. május 13-án tartott pótválasztáson választották meg első alkalommal a város országgyűlési képviselőjévé, a Balközép támogatásával. Az 1875-ös és 1878-as választások alkalmával a Szabadelvű Párt politikusaként jutott a képviselőházba, ugyancsak Nagyvárad mandátumát megszerezve. 1887-ben az Ugocsa vármegyei Nagyszőlős képviseletében került a törvényhozásba, majd 1889-ben az igazságügyi minisztérium államtitkárává nevezték ki. Az 1892-es országgyűlési ciklusban az Ugocsa megyei halmi kerület választotta meg képviselőnek.¹¹

Tisza Kálmán (Geszt, 1830 – Budapest, 1902), nagyváradai képviselő: 1881–1884, 1884–1887, 1887–1892, 1892–1896, 1896–1901. Pályáját 1848-ban, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium segédfogalmazójaként indította. Ezt követően német, francia, vallon és angol egyetemeken hallgatott jogi és államtudományi ismereteket. Első önálló politikai visszhangot is kiváltó fellépéseire az 1859-ben kiadott „protestáns pátens”, majd az 1860-as „októberi diploma” kapcsán került sor, amikor éles hangú felszólalásban ítélte el azokat. Még ugyanebben az évben elutasította a számára felkínált Bihar vármegyei főispánságot. 1861-ben csatlakozott a nagybátyja, Teleki László által vezetett Határozati Párthoz, amelynek támogatásával országgyűlési mandátumot szerzett és a képviselőház egyik alelnöke lett. Teleki öngyilkosságát követően Ghyczy Kálmánnal együtt a Balközép vezére lett. Az 1867-es kiegyezést kritikusan ítélte meg, és ellenzéki programot hirdetett, amely „bihari pontok” néven vált ismertté. Pártja köztes helyet foglalt el a kiegyezést megkötő Deák-párt és a kormánnyal teljesen szembehelyezkedő 48-as Párt között. 1875 márciusában a Balközép és a kormányzó Deák-párt fő áramlatai egyesültek és létrehozták a Szabadelvű Pártot, amely 1905-ös feloszlásáig „hegemón többpártrendszer” kiépítve kormánypártként működött. Tisza előbb 1875. március 2-ától a Wenckheim-kormány belügyminisztere lett, majd 1875. október 20-tól 1890. március 13-ig – mindmáig Magyarország leghosszabb ideig hivatalban lévő miniszterelnöke volt. Kormányzati pozícióban a 67-es rendszer megszilárdítását tekintette fő céljának, nevéhez fűződik a dualista rendszer végleges formáinak a kialakítása is. Komoly lépéseket tett a centrális polgári közigazgatás, oktatási rendszer és a korszerű államapparátus megteremtése irányába, de jelentős engedményeket tett az úri középbirtokos és dzsentri réteg érdekeinek védelmére, s ezáltal a polgári reformok nem teljeshedtek ki. Hosszú

¹⁰ Szinnyei 1896.; VU 1885. október 11. 666.

¹¹ MZsL 1929. 889.

kormányzati szerepvállalása végére az ellenzék különböző áramlatai egymással szövetségre léptek és megvilágították a több ellentmondással rendelkező hatalmi rendszerét. A miniszterelnökségtől 1890-ben vált meg, Kossuth Lajos állampolgársága védelme ürügyén. Ezt követően haláláig kormánypárti képviselőként dolgozott, de a politika első vonalában már nem vett részt. 1861 és 1902 között minden parlamenti ciklusban képviselőséget szerzett. 1861 és 1878 között Debrecen 1. kerületének (választások: 1861-ben, 1865-ben, 1869-ben, 1872-ben és 1875-ben), 1878 és 1881 között Sepsiszentgyörgy (pótválasztáson), majd 1881 és 1901 között Nagyvárad (választások: 1881-ben, 1884-ben, 1887-ben, 1892-ben és 1896-ban) országgyűlési képviselői mandátumát szerezte meg. 1901-ben csak pótválasztáson jutott a képviselőházba, Abrudbánya képviselőjében.¹²

Barabás Béla (Arad, 1855 – Arad, 1934), nagyváradai képviselő: 1901–1905. A középiskolai tanulmányait Aradon, Nagyszebenben és Kolozsvárott, majd a jogi egyetemet Budapesten végezte. Már egyetemi éveit alatt feltűnt, mint a Törökország melletti szimpátiatüntetések egyik szervezője. Az 1880-es évek elején Aradra visszatérve a helyi függetlenségi ellenzék vezetője lett. 1886-ban ügyvédi irodát nyitott a városban, s 1918-ig a helyi törvényhozás tagja volt. 1892 és 1911 között összesen öt országgyűlési képviselőválasztáson szerzett mandátumot. 1892-ben és 1896-ban Gyoma, 1901-ben Nagyvárad, 1905-ben Arad, 1906-ban Nagykőrös, az 1910-es általános választás aradi kudarc után pedig egy évvel Szilágysomlyó pótválasztáson megszerzett mandátumával jutott a képviselőházba.¹³ A Függetlenségi 48-as Párt országos munkájában is komoly részt vállalt, 1901 és 1918 között a párt egyik alelnöke volt. 1917/18-ban Arad vármegye és város főispánja, majd 1919-ben a városban megalakult ellenforradalmi kormány vállas- és közoktatási minisztereként dolgozott. Az 1920-as évektől részt vett a romániai magyarok kisebbségi politikai szervezeteiben, majd az Országos Magyar Párt vezetőségének tagja volt, s 1926-tól a bukaresti parlament szenátora lett. Jelentős publicisztikai tevékenységet fejtett ki előbb az Arad és Vidéke, majd az Aradi Magyar Újság szerkesztőjeként.¹⁴

Hlatky Endre (Lunka, 1851 – Nagyvárad, 1916), nagyváradai képviselő: 1905–1906. Jogi tanulmányait Nagyváradon és Pesten végezte, majd ügyvédi irodát nyitott Nagyváradon. Az 1880-as évektől kezdve részt vett a helyi kormánypárti csoport szervezésében, és tagja volt a város törvényhatósági bizottságának. 1890-től a Szabadelvű Párt, majd 1891-től az ügyvédi kamara városi elnöke lett. Tisza Kálmán legszűkebb támogatóinak körébe tartozott, akinek halálát követően ő vette át a kormánypárt váradai képviselőjelöltségét. Az 1905-ös választás alkalmával Barabás Béla függetlenségi jelöltet maga mögé szorítva lett rövid időre a törvényhozás tagja. Az 1906-os választás alkalmával már nem jelöltette magát, s az ellenzéki koalíció kormányzása alatt visszavonult a politikai élettől. 1910 és 1916 között Nagyvárad főispánja volt. Fia ifj. Hlatky Endre ugyancsak Nagyvárad főispánja volt 1940 és 1944 között, majd rövid időre az MTI és a Magyar Rádió kormánybiztosa lett.

¹² Kozári 2003.

¹³ Barabás 1929. 86-88.

¹⁴ OA 1901–1906. 211.

Szokoly Tamás, nagyváradai képviselő: 1906–1910. A jogi végzettség megszerzését követően Nagyváradon nyitott ügyvédi irodát. Az 1890-es évekre a függetlenségi ellenzék egyik vezetője és a városi törvényhatósági bizottság tagja lett, majd a századfordulón a Függetlenségi 48-as Párt helyi elnökeként tevékenykedett. Gyakran feltűnt Ady publicisztikáiban is. 1901-ben Tisza Kálmánnal szemben ő nyerte meg a helyi függetlenségi ellenzék számára az akkor már országos hírű Barabás Bélát. Az 1906-os pótválasztás alkalmával Barabás Béla nagyváradai visszalépését követően vállalta el az országgyűlési jelöltséget és szerezte meg a város mandátumát. A függetlenségi párt 1909-es kettészakadásakor Justh Gyula hívei közé tartozott, majd az 1910-es választás alkalmával ismét elindult a képviselői mandátum megszerzéséért, de ezúttal nem került be a képviselőházba.¹⁵

Hoványi Géza (Nagyvárad, 1853 – ?, 1939), nagyváradai képviselő: 1910–1918. Középiszkolai, jogi és kereskedelmi tanulmányait Nagyváradon és Budapesten végezte. 1873-ban a nagyváradai takarékpénztár munkatársa lett, ahol 1882-től mint főtitkár, majd 1895-től pedig mint vezérigazgató tevékenykedett. Több városi és országos felügyelőbizottság (városi kereskedelmi- és iparkamara, országos takarékpénztár, stb.) tagjaként dolgozott. A nagyváradai Szabadelvű Párt alelnöke, majd utolsó elnöke volt, s több cikluson keresztül képviselőként részt vett a városi törvényhatóság munkájában is. 1910-től a Nemzeti Munkapárt helyi elnöke lett, s a választások alkalmával Glatz Antal korábbi főispánnal szemben megszerezte a nagyváradai kerület országgyűlési mandátumát.¹⁶

1848	Szacs vay Imre 534	Nagy Sándor 54	
Választás éve	Felirati Párt, Deák-párt/ Szabadelvű Párt/ Nemzeti Munkapárt	Balközép/ Függetlenségi és 48-as Párt	Magyarországi Szociáldemokrata Párt
1861		Lukács György	
1865		Lukács György	
1868 pótválasztás		Tokody Ágoston egyhangúlag	
1869	Gerliczy Bódog báró 337	Gyórfly Gyula 780	
1872	Nagy József	Gyórfly Gyula	
1873 pótválasztás		Teleszky István	
1875	Teleszky István		
1878	Teleszky István	Szilágyi Dezső, Egyesült Ellenzék	
1881	Tisza Kálmán	Bölönyi József / Diósad	
1884	Tisza Kálmán	Bölönyi József / Diósad	
1887	Tisza Kálmán 825	Eötvös Károly / Nagykőrös, Pápa, Nagyvárad, Csongrád, Veszprém, Kézdivásárhely, Ó-Kanizsa, Váralja, Óbuda 266	

¹⁵ KN 1906. július 3. 183.; Barabás 1929. 80-83.

¹⁶ OA 1910–1915. 301-302.

1892	Tisza Kálmán		
1896	Tisza Kálmán		
1901	Tisza Kálmán 828	Barabás Béla 1108	Pelczéder Ágoston 2
1905	Hlatky Endre 1492	Barabás Béla 941	Weltner Jakab 2
1906		Szokoly Tamás	Bokányi Dezső 93
1910	Hoványi Géza	Glatz Antal	

Ákos Szendrei

Nagyvárad's Parliamentary Representation in the Age of Dualism (1867–1918)

The study looks at the issue of Nagyvárad's parliamentary representation in the Austro-Hungarian Empire period, focusing primarily on the proportionality of the city's mandate numbers and the elected parliamentarians. In the first part of the paper, I examine the one parliamentary mandate owner Nagyvárad's elective franchise and elective geographical position in comparison with other cities having one mandate, and with similarly populated cities having two mandates. The consequence of the findings is that Nagyvárad (as well as Arad and Temesvár, which have similar social and economic geography features) could not get more seats in the Hungarian House of Representatives seeking a social status quo conservation due to its "modern bourgeois city" nature, and not because of the city's ethnic makeup.

In the second part of the study, I analyze the party affiliation of Nagyvárad's representatives, and through this, the urban voter behavior and the representatives themselves (Imre Szacsvay, György Lukács, Ágoston Tokody, Gyula Gyórfy, István Teleszky, Kálmán Tisza, Béla Barabás, Endre Hlatky, Tamás Szokoly, Géza Hoványi).

Források

Nyomtatott források

- Barabás 1929. Barabás Béla: Emlékirataim, 1855–1929. Arad, 1929.
- KN 1906. Képviselőházi Napló, 1906. 1. k.
- Népszámlálás 1910. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása. Bp., 1912.
- OA 1901–1906. Országgyűlési almanach, 1901–1906. Szerk.: Sturm Albert. Bp., 1901.
- OA 1910–1915. Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Szerk.: Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc. Bp., 1910.

Hírlapok, folyóiratok

- VU 1885. okt. 11. Vasárnapi Ujság, 1885. október 11.

Szakirodalom

- Borovszky 1901. Bihar vármegye és Nagyvárad. (Magyarország vármegyéi és városai.) Szerk.: Borovszky Samu. Bp., 1901.
- Fleisz 1996. Fleisz János: Város, kinek nem látni mását. Nagyvárad a dualizmus korában. Nagyvárad, 1996.
- Fleisz 1999. Fleisz János: Polgárosodás és modernizáció Nagyváradon a századfordulón. In: Bihari Diéta II. Szerk.: Matolcsi Lajos. Debrecen, [1999]. 98–109.
http://biharkutatas.hu/wp-content/uploads/2013/06/bihari_dieta_II_8_fleisz.pdf
(Utolsó letöltés: 2014. május 26.)
- Fleisz 2005. Fleisz János: Város, társadalom, kultúra. Nagyvárad a 19–20. században. Nagyvárad, 2005.
- Fleisz 2010. Fleisz János: Szacsavay Imre (1818–1849), az elfeledett vértanú. In: Bihari Diéta VI–VII. Szerk.: Kolozsvári István – Török Péter. Berettyóújfalú, 2010. 19–35.
- Fleisz 2011. Fleisz János: Nagyvárad várostörténete. Nagyvárad, 2011.
- Gorun – Moisa – Mozes – Borcea 2008. Gheorghe Gorun, Gabrile Moisa, Tereza Mozes, Liviu Borcea: Istoria oraşului Oradea. [Nagyvárad], 2008.
- Horváth 1942. Horváth Jenő: Nagyvárad története. Nagyvárad, 1942.

- Kozári 2003. Kozári Mónika: Tisza Kálmán és kormányzati rendszere. Bp., 2003.
- MZsL 1929. Magyar Zsidó Lexikon. Bp., 1929.
- Pallas 1897. A Pallas Nagy Lexikona. 12. k. Bp., 1897.
- Szinnyei 1896. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 4. k. Bp., 1896.